

• • • • VESOLJE-SI

CENTER ODLIČNOSTI VESOLJE, ZNANOST IN TEHNOLOGIJE

Aškerčeva 12, 1000 Ljubljana, T: +386 1 20 00 444, F: +386 1 20 00 440,
E: info@space.si, W: space.si

Naložba v vašo prihodnost

OPERACIJO DIFINIRANA FINANCIRA Evropska unija
Evropski sredstvi za regionalni razvoj
Konečni cilj evropskega razvoja
Evropski socialni sindikat

Jate galaksij

velikani vesolja

Dunja Fabjan
Center Odličnosti Vesolje-SI
in Univerza v Ljubljani

Ljubljana, 3. maj 2012

jata galaksij v Berenikinih kodrih

*“that remarkable collection of many hundreds of nebulæ
which are to be seen in what I have called the nebulous
stratum of Coma Berenices”*

F.W.Herschel, *On the construction of the Heavens*, 1785

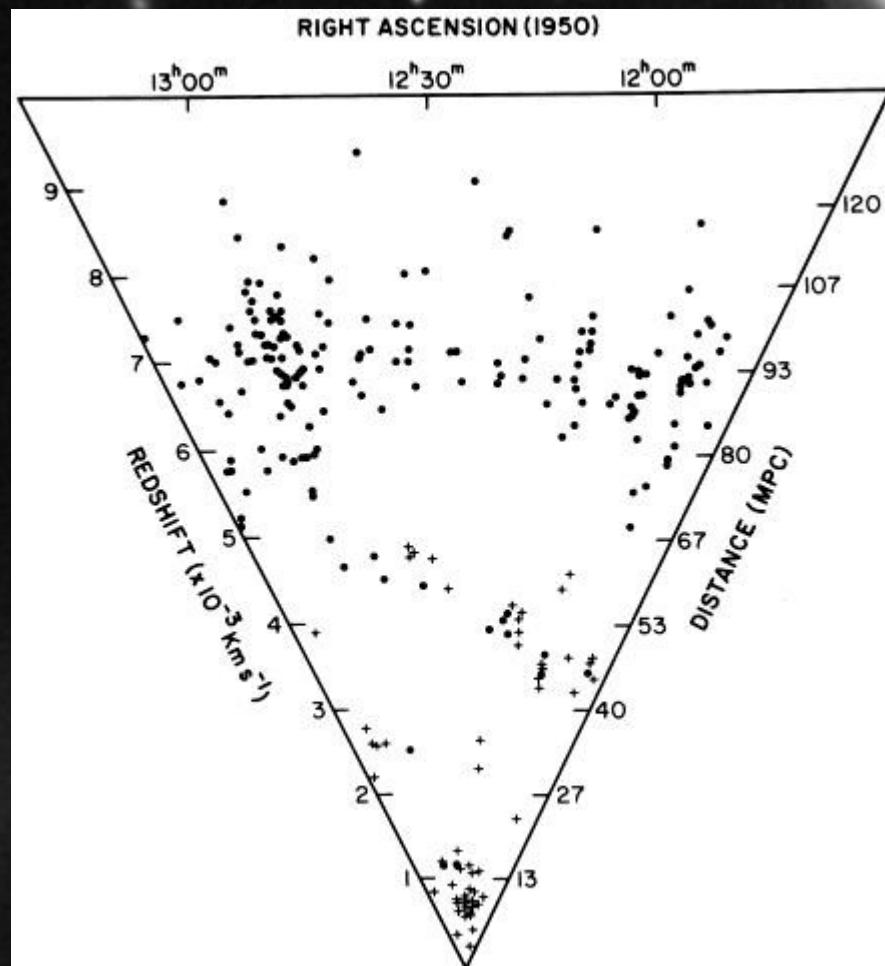

jata galaksij v Berenikinih kodrih

© 1993-1995 California Institute of Technology

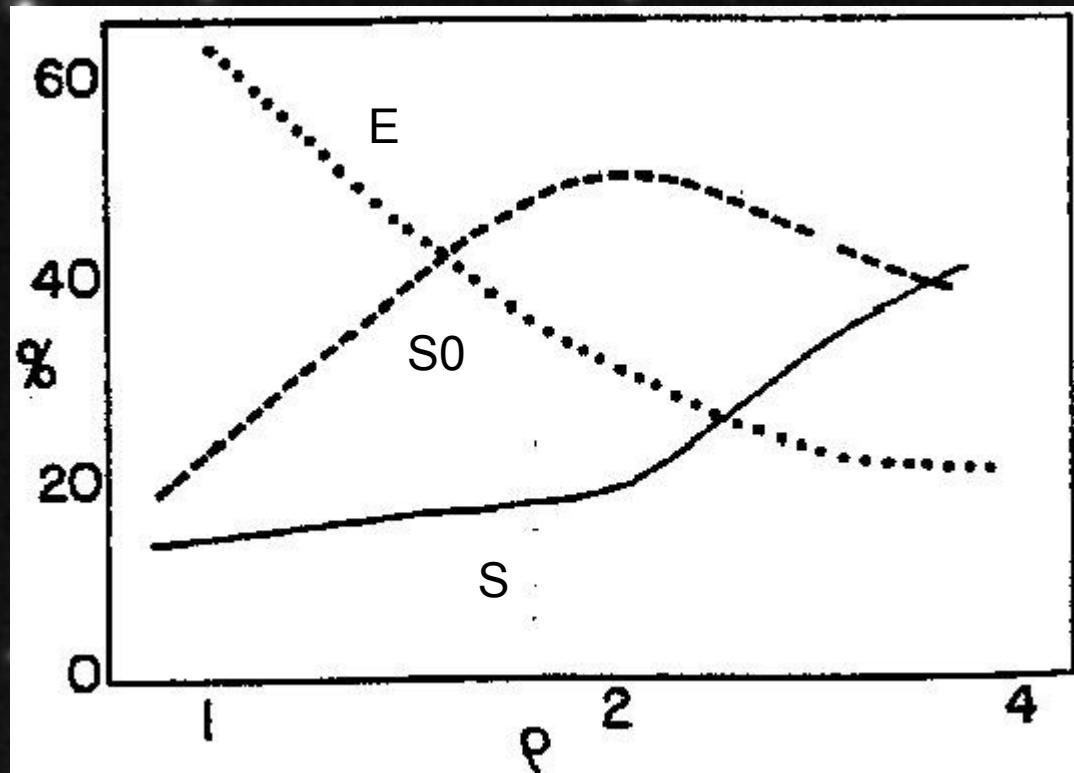
jata galaksij v Berenikinih kodrih

Gregory & Thompson 1978

Galaksije v jatah galaksij

Oemler 1977

Fritz Zwicky in manjkajoča masa

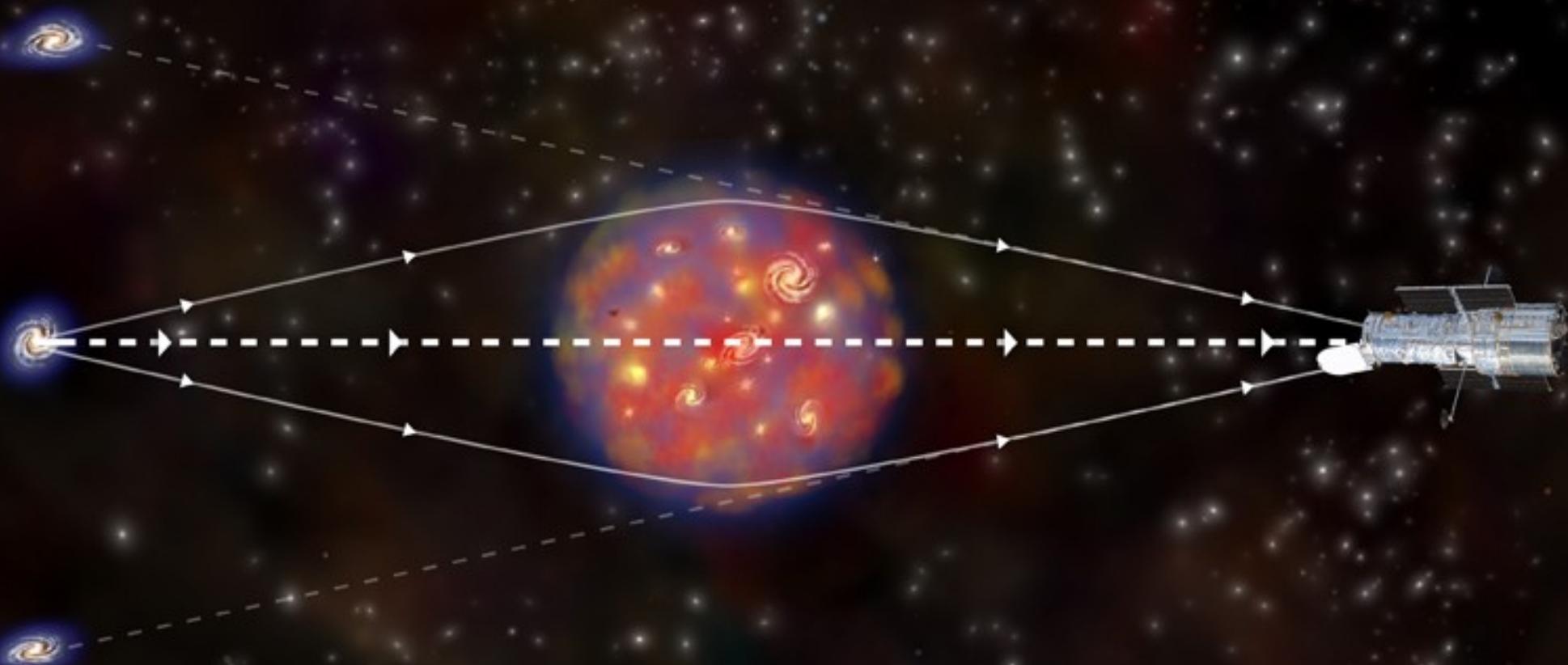

$$\frac{M}{L} = \frac{68 \times M_{sun}}{L_{sun}}$$

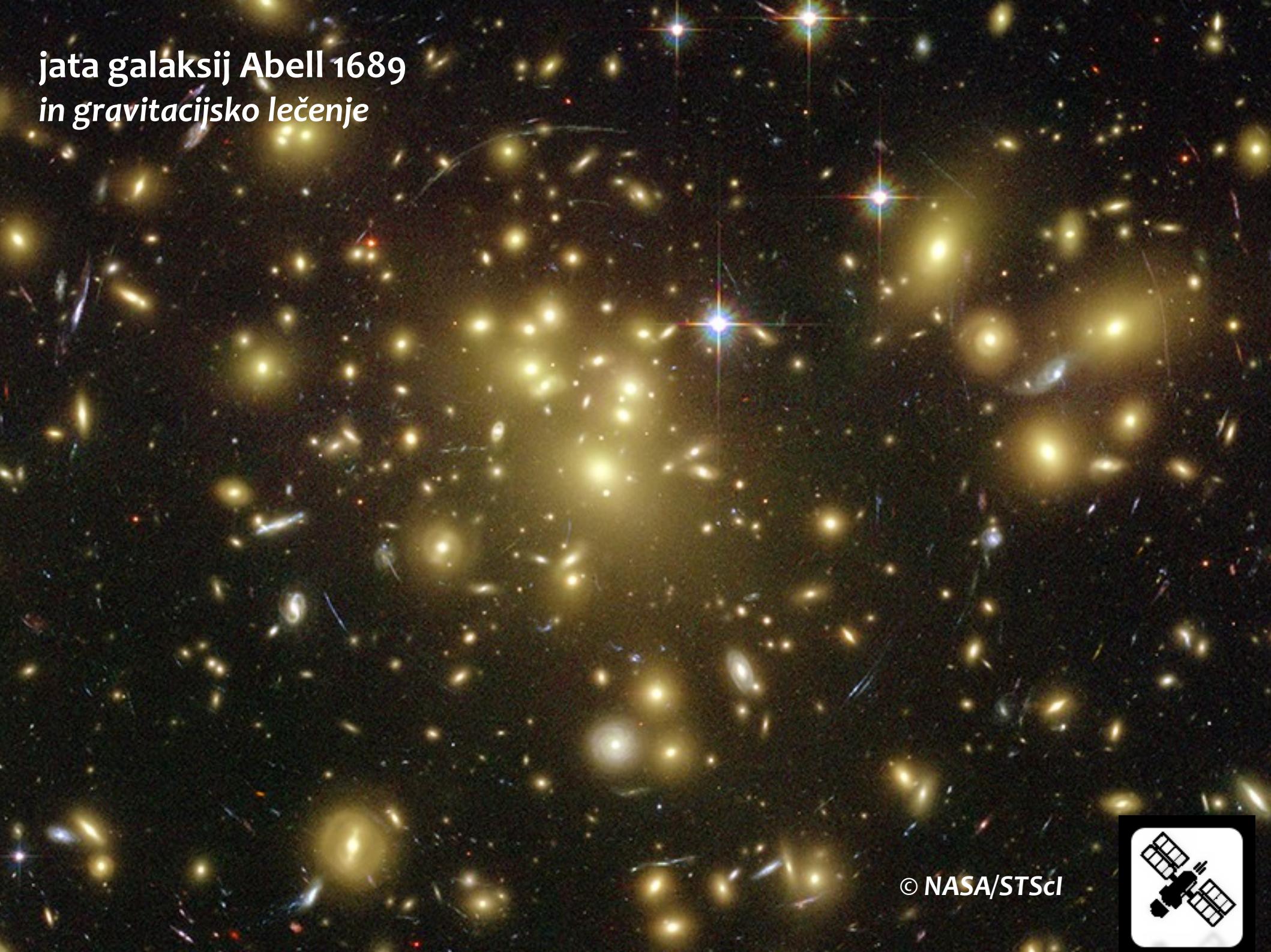
On the Masses of Nebulae and of Clusters of Nebulae, 1937

Gravitacijsko lečenje

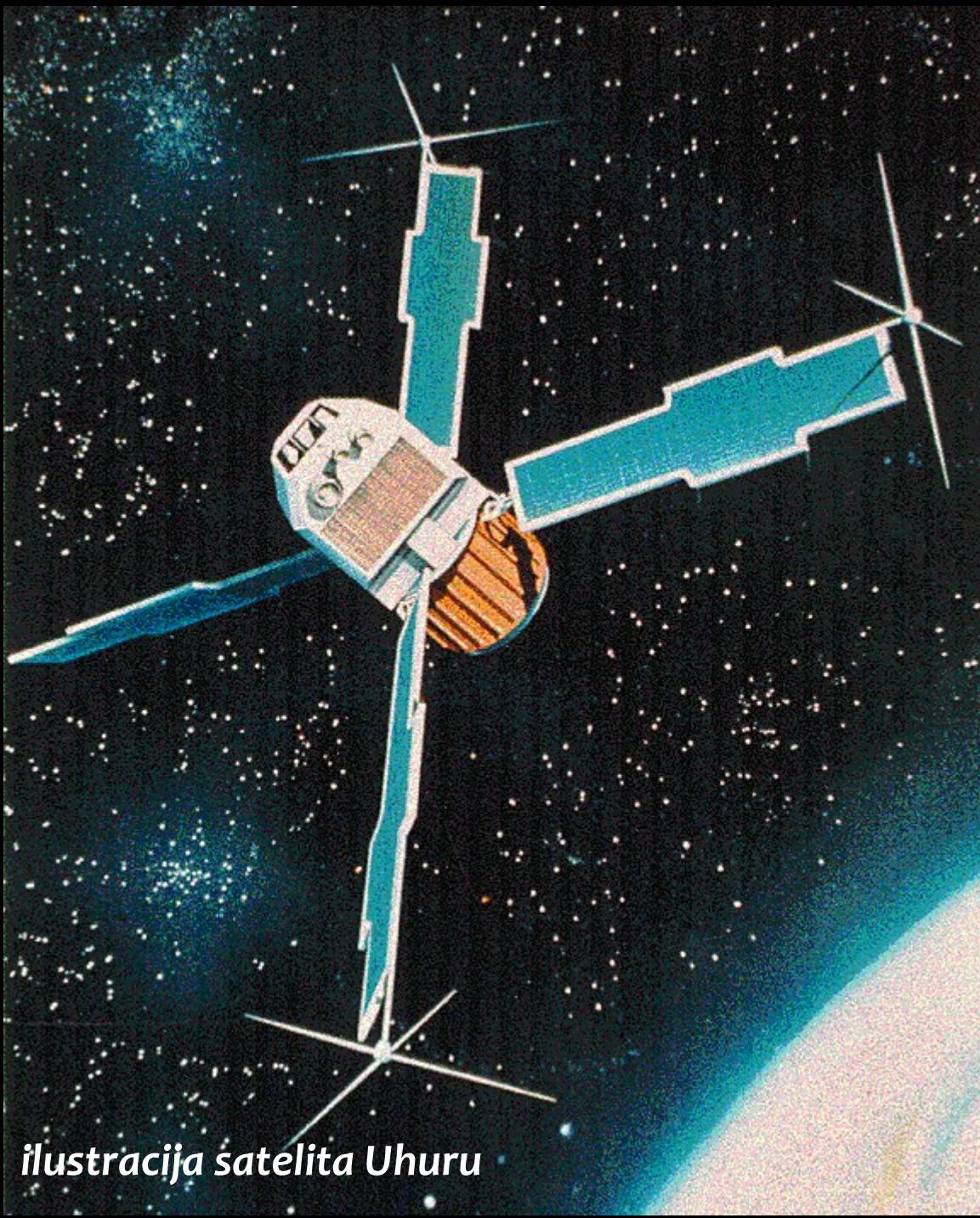
jata galaksij Abell 1689
in gravitacijsko lečenje

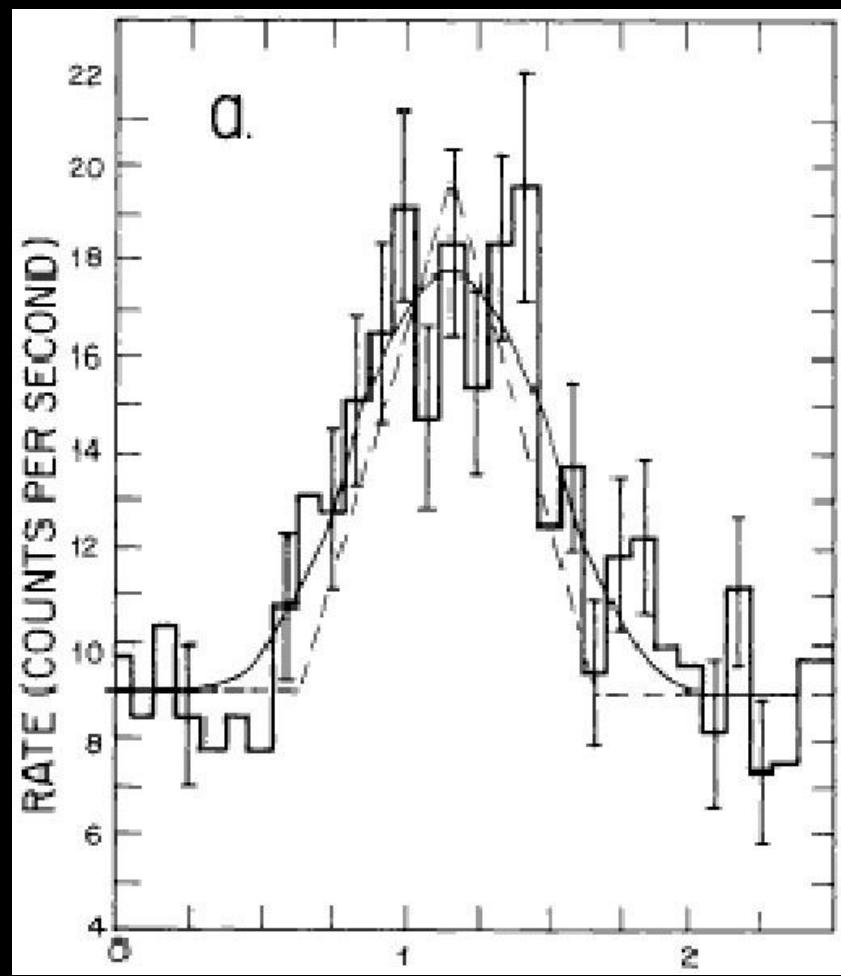
© NASA/STScI

prva opazovanja rentgenskega sevanja v jatah

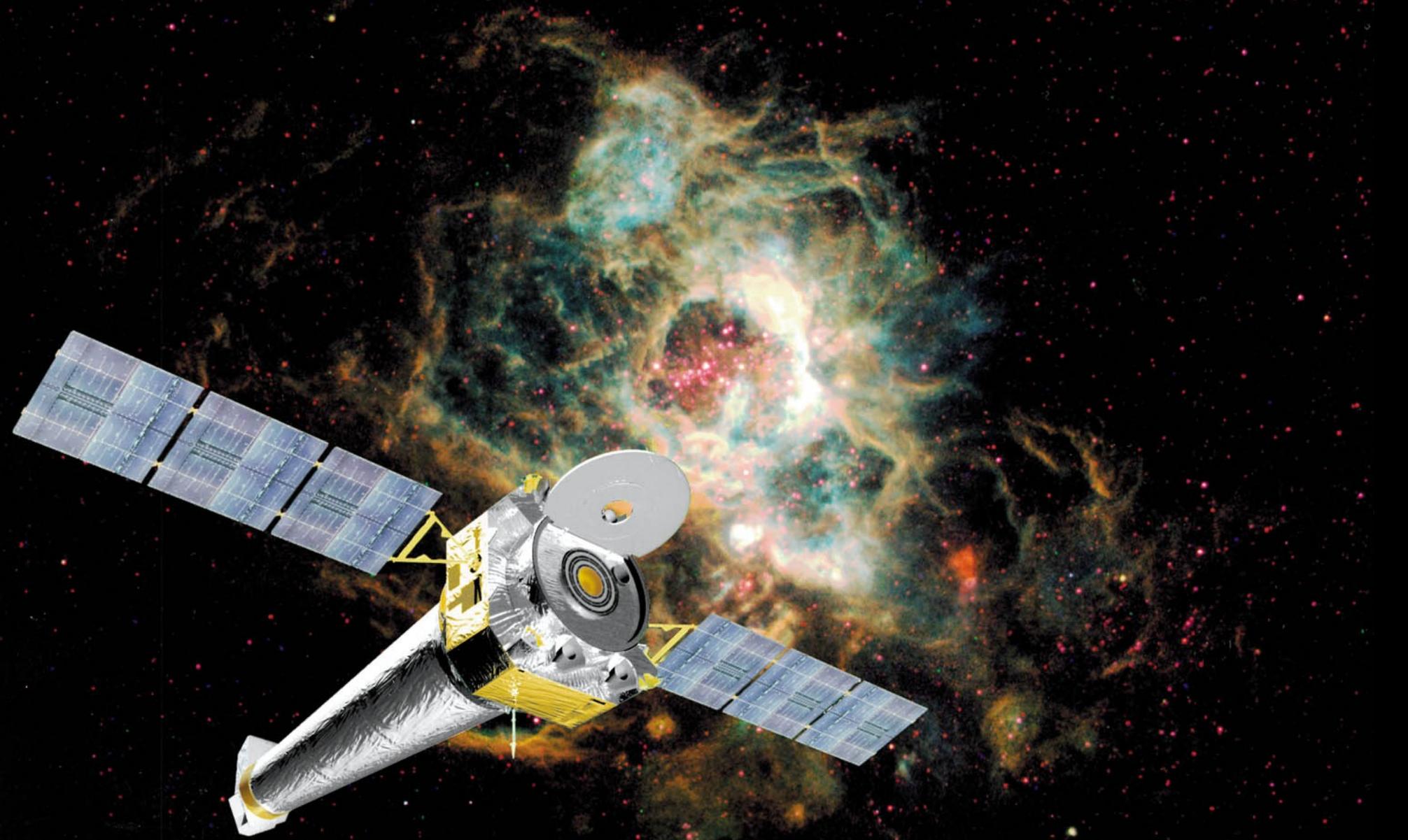

ilustracija satelita Uhuru

Gursky 1971

rentgenski teleskop Chandra

© NASA (umetniška ponazoritev teleskopa in meglica v ozadju)

**rentgenski fotoni iz jate galaksij Abell 1689
kažejo porazdelitev ioniziranega plina**

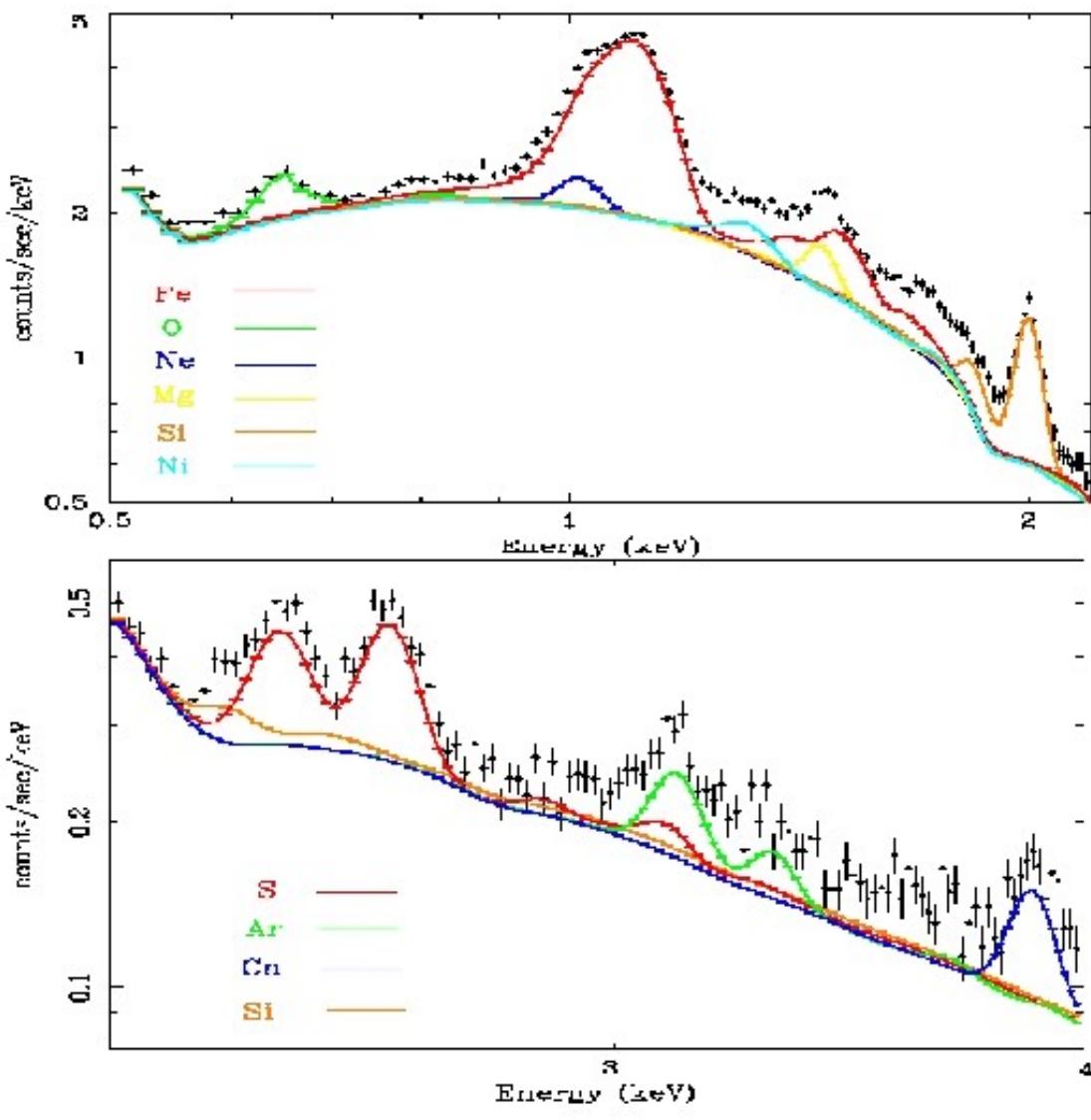
© NASA/CXC/MIT/E.-H Peng et al.

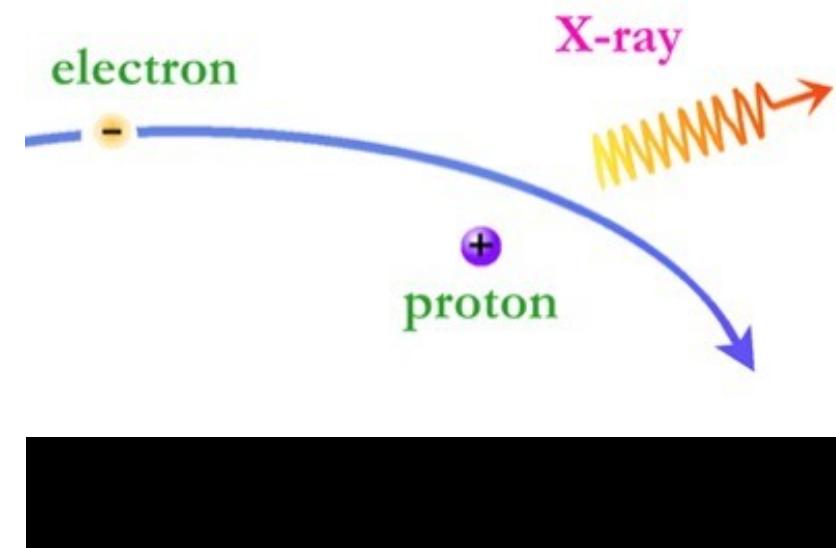
sestavljeni pogled na jato Abell 1689

Zakaj so rentgenska opazovanja pomembna?

M87/Virgo (cluster core)

continuum: zavorno sevanje

$$\frac{dL}{dV} = 1.4 \times 10^{-27} T^{1/2} n_e^2 Z^2 \text{ erg s}^{-1} \text{ cm}^{-3}$$

emisijske črte: ionizirani elementi

Obogatitev plina s kemičnimi elementi

izumiranje zvezd

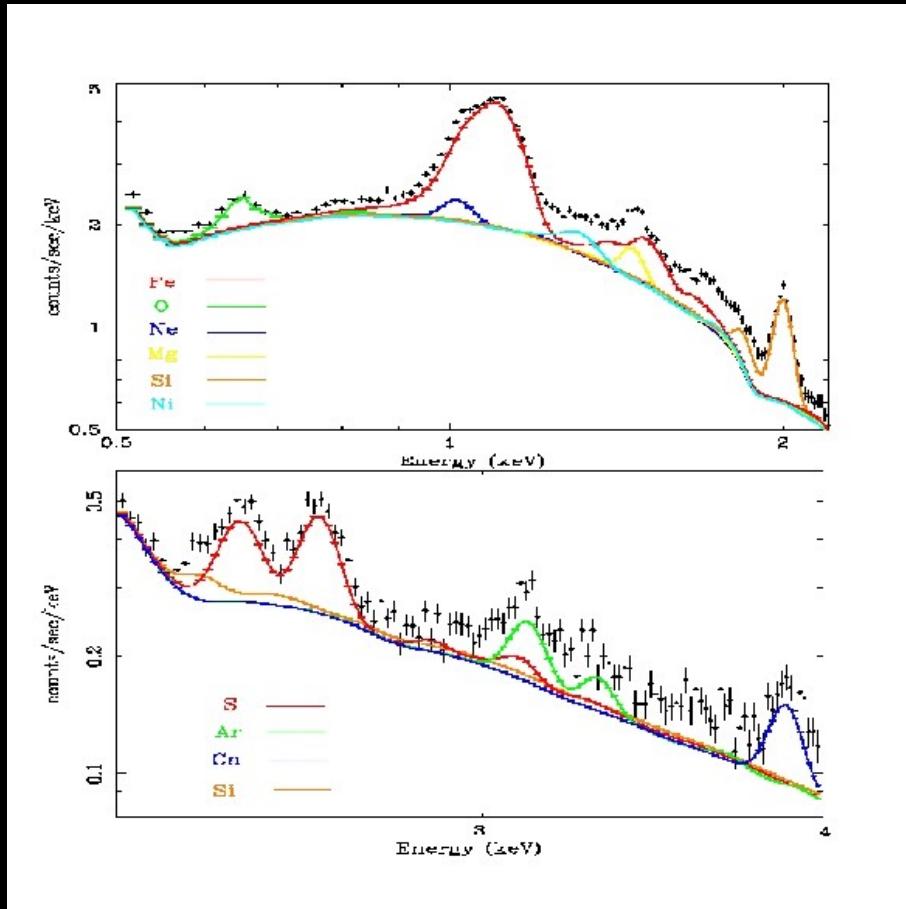
sinteza elementov
v zvezdah

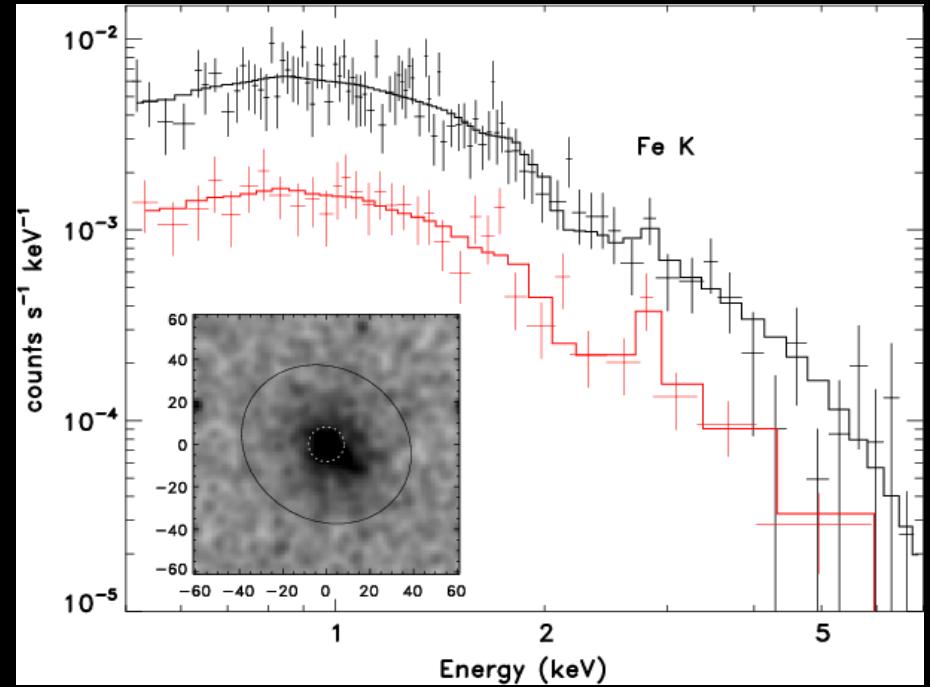
nastajanje novih zvezd

ohlajanje plina

Zakaj so rentgenska opazovanja pomembna?

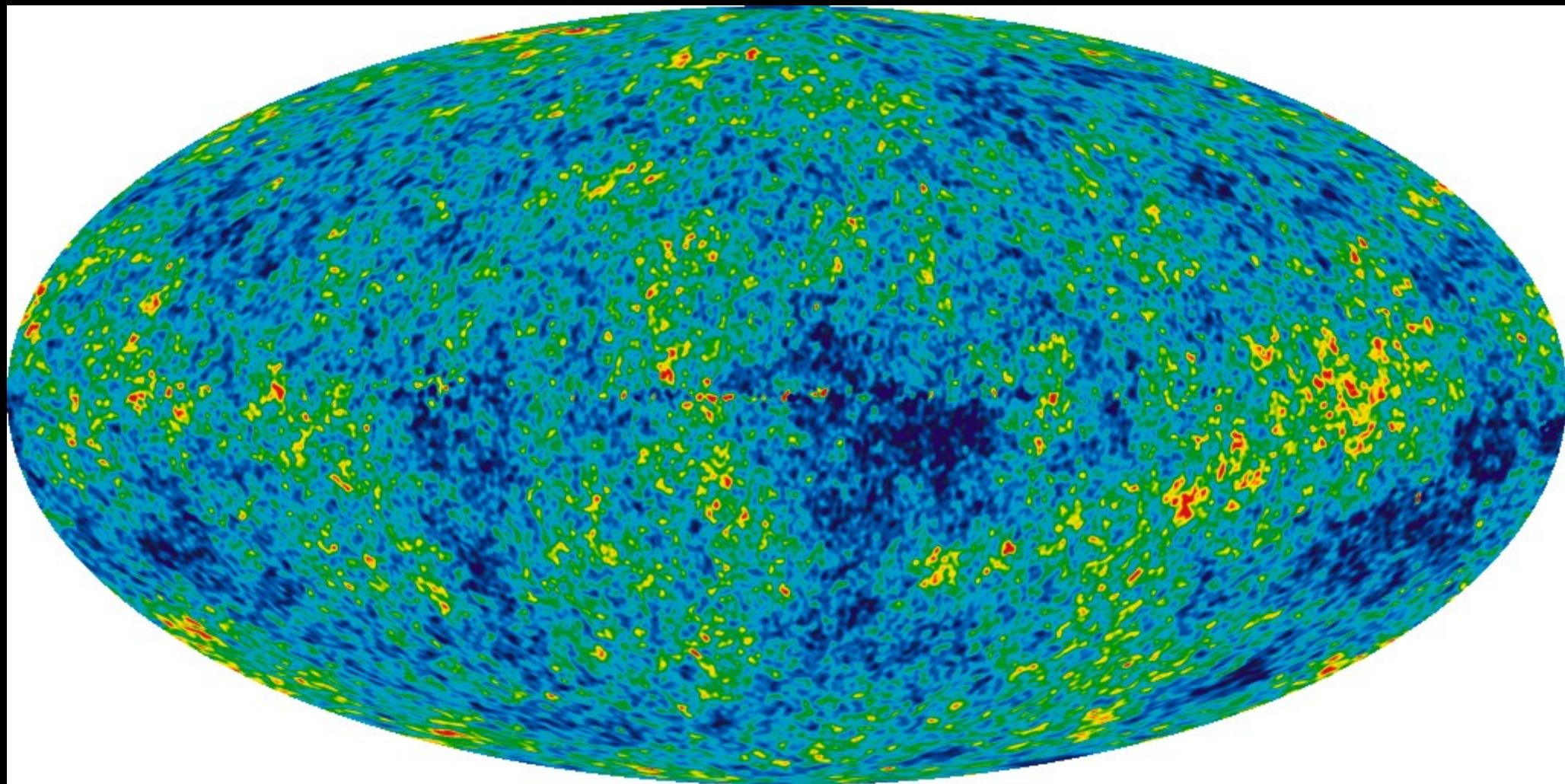
Gastaldello & Molendi 2002

Rosati et al. 2009

- kemična sestava plina
- temperatura plina
- oddaljenost jate

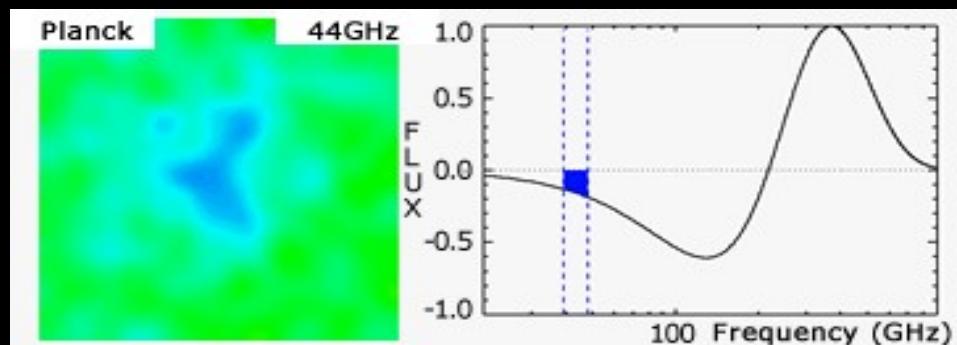
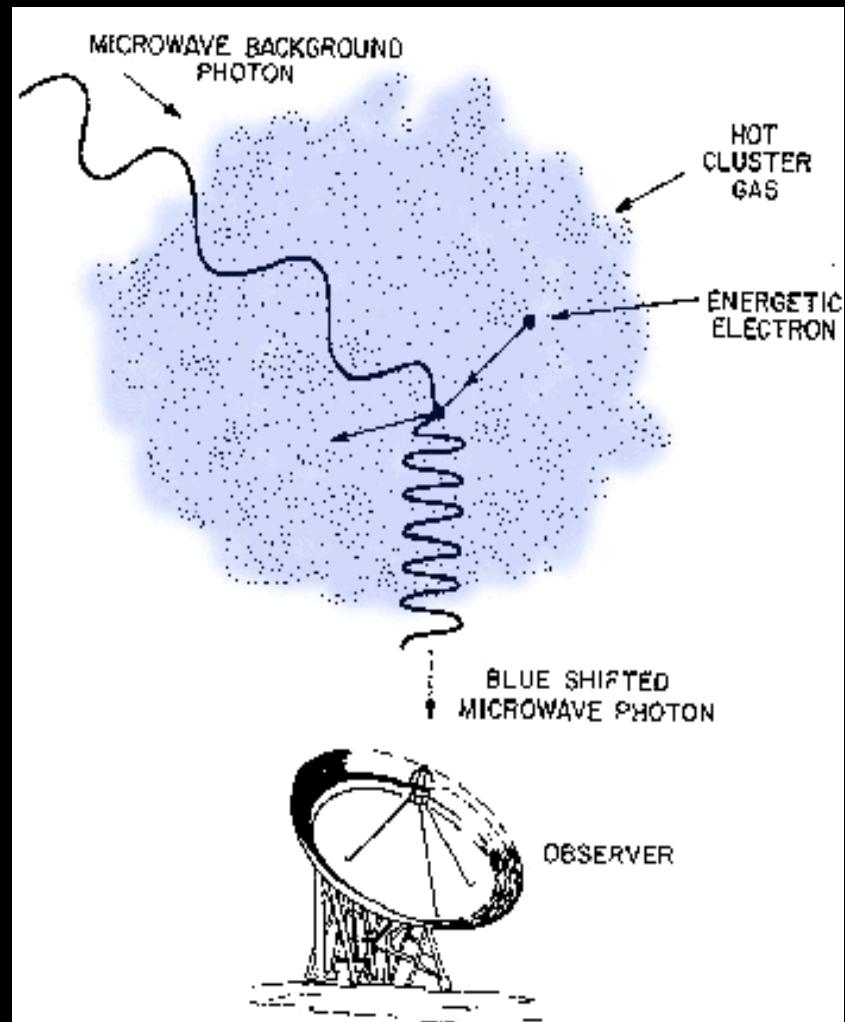
Jate in prsevanje

WMAP

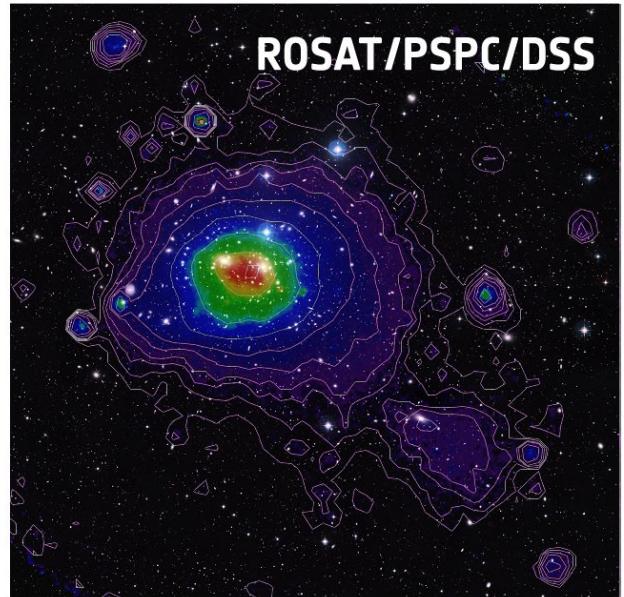
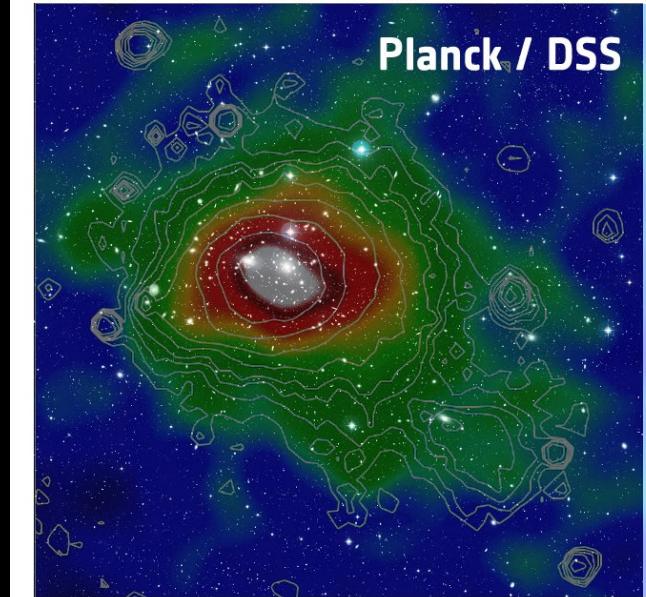
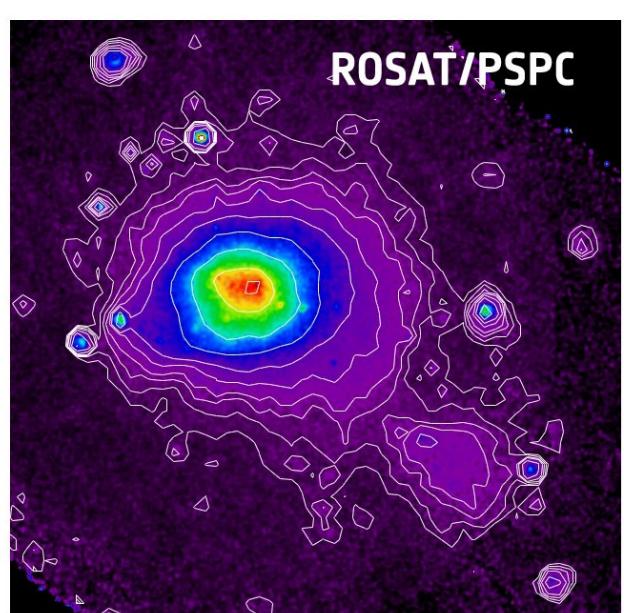
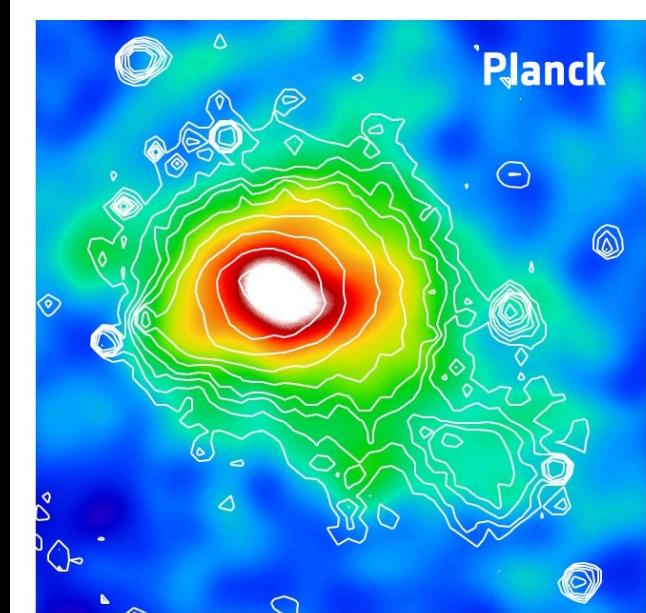

Jate in prsevanje

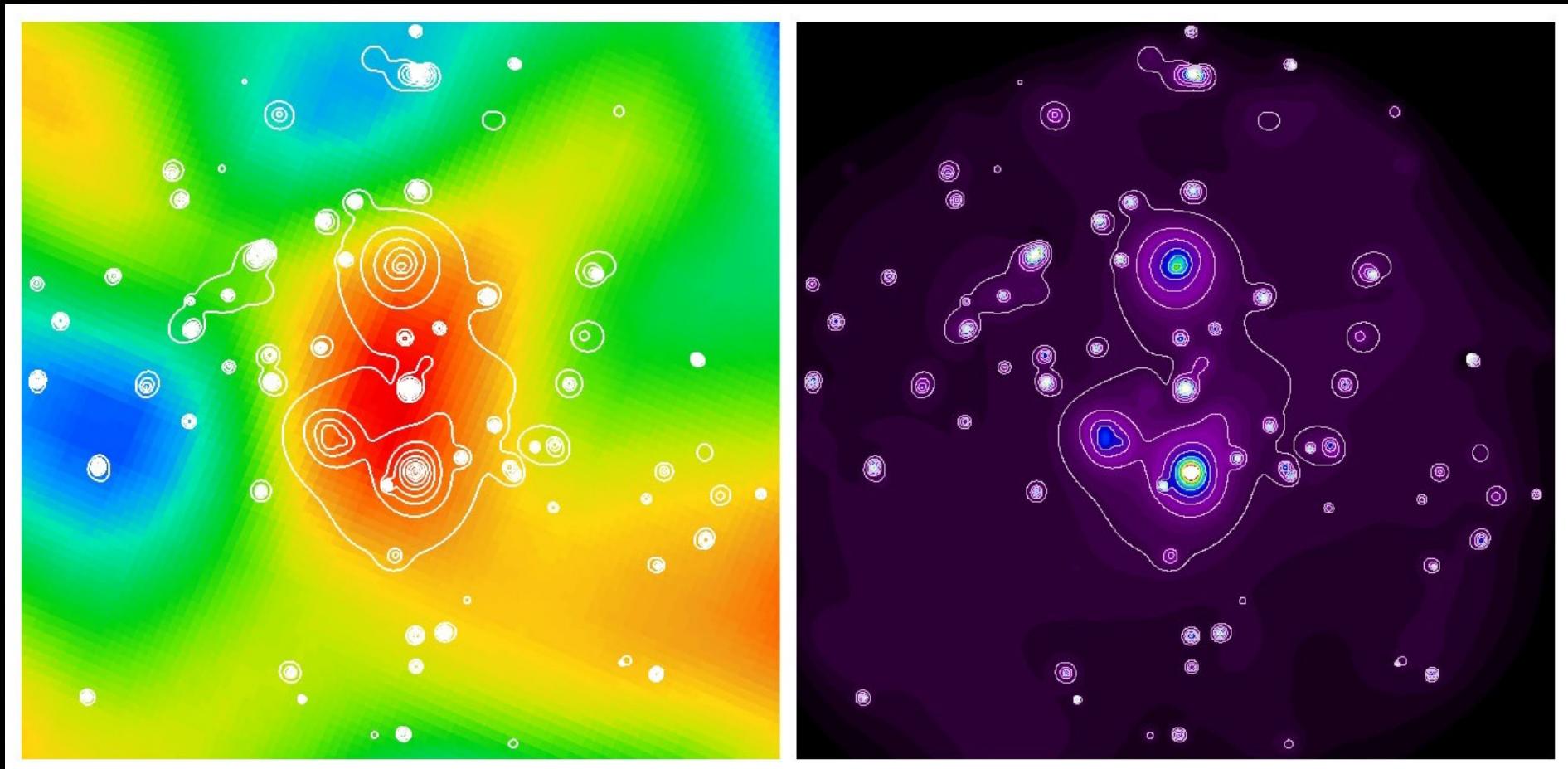

efekt Sunyaev-Zeldovič

Pogled na jato v Berenikinih kodrih

Pogled na oddaljeno nadjato (PLCK 226.6-27.3)

ESA / HFI & LFI Consortia (*Planck*), ESA (*XMM*)

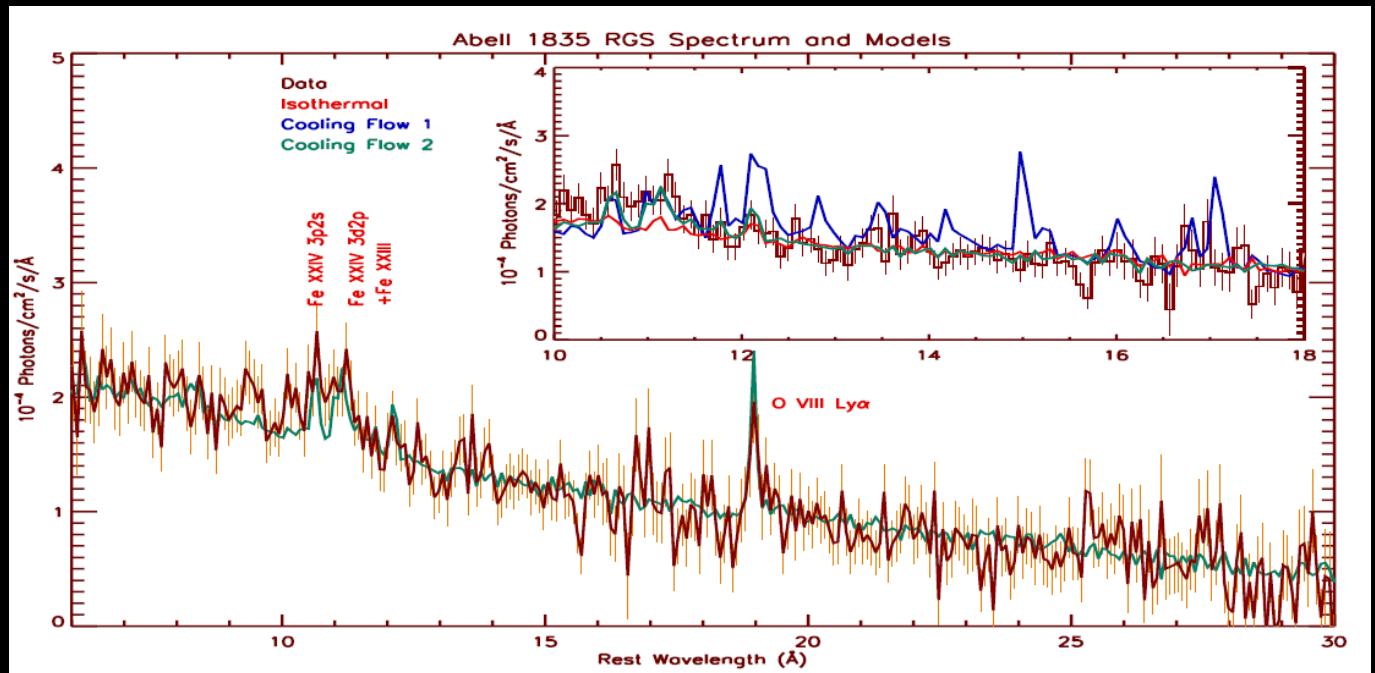

Jate in problem hladilnih tokov

Izsev jate
s hladilnimi tokovi

$$L_{cool} = \frac{5}{2} \frac{\dot{M}}{\mu m} kT$$

$$\dot{M} \sim 100 M_{sun}/yr$$

Peterson et al. (2001)

Opazovanja (XMM Newton):

$$\dot{M} \sim 10 M_{sun}/yr$$

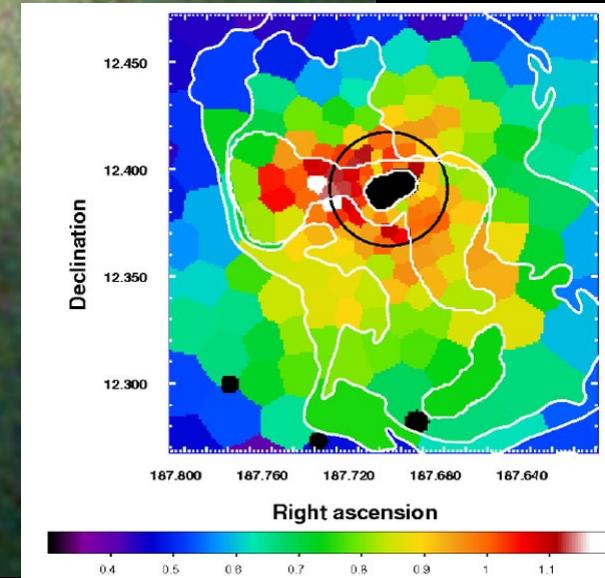
ni plina z nizkimi temperaturami

Aktivne galaksije in povratni efekt

Jata v Perzeju

Jata v ozvezdju Device

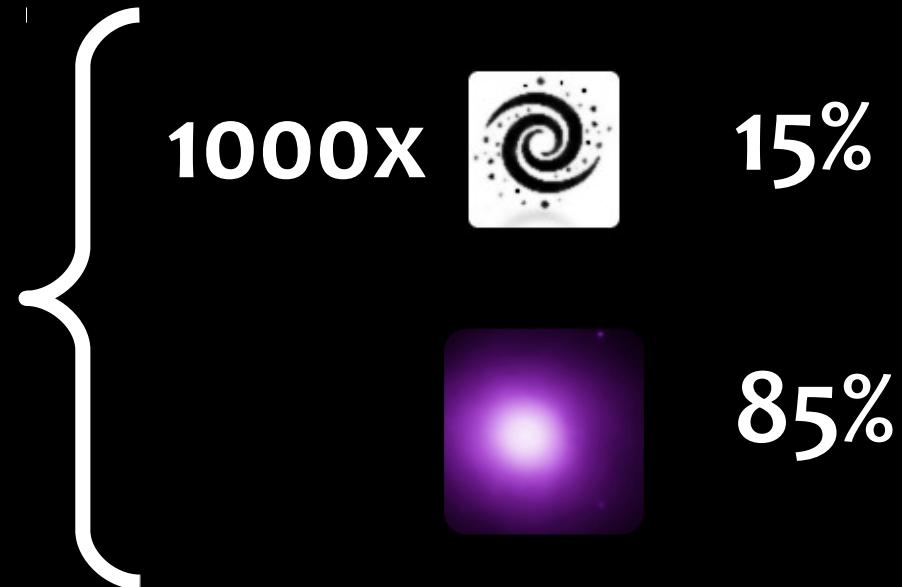

Fabian et al. 2005,
Simionescu et al. 2009

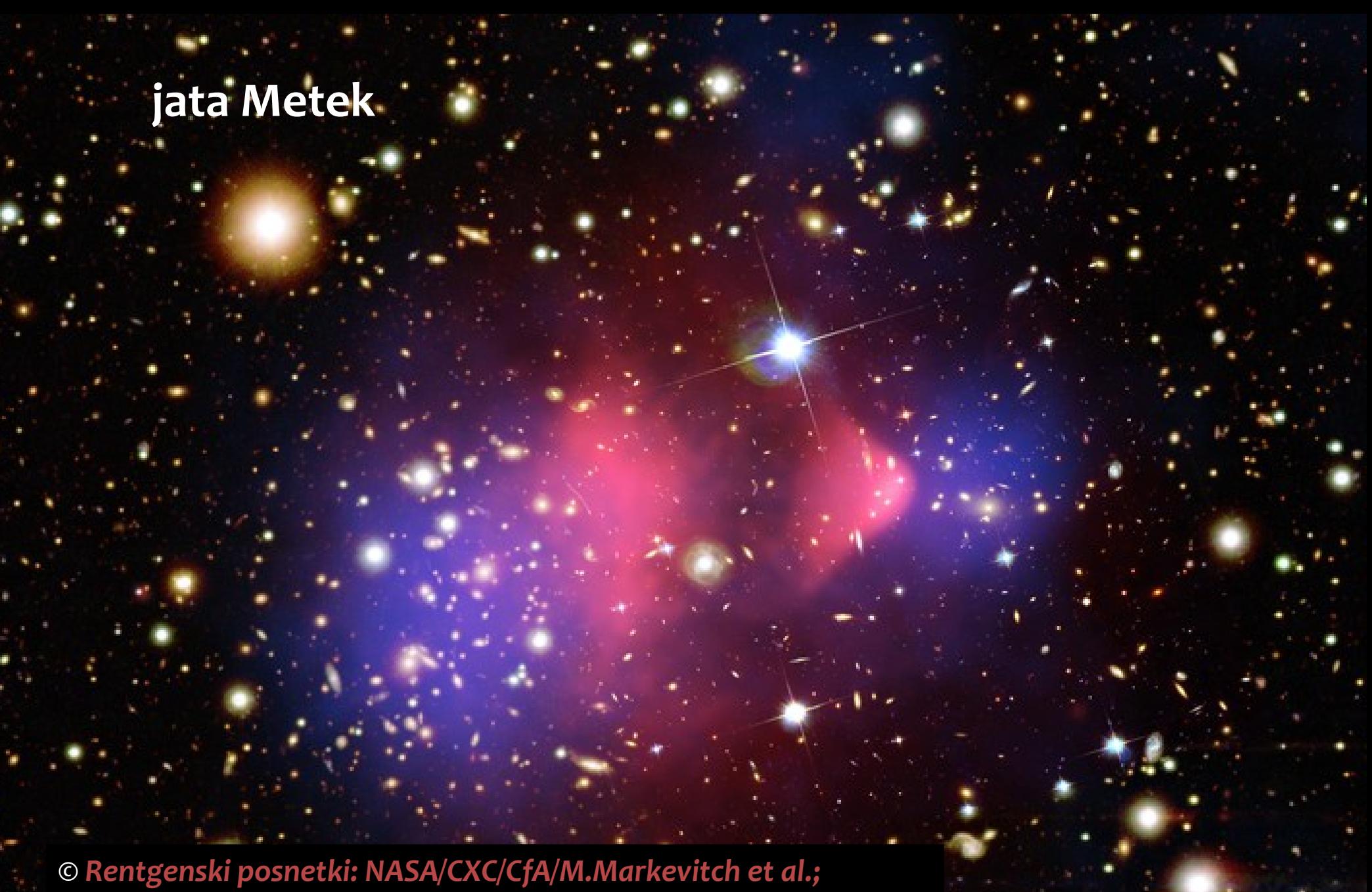

Znana snov 10%

Temna snov 90%

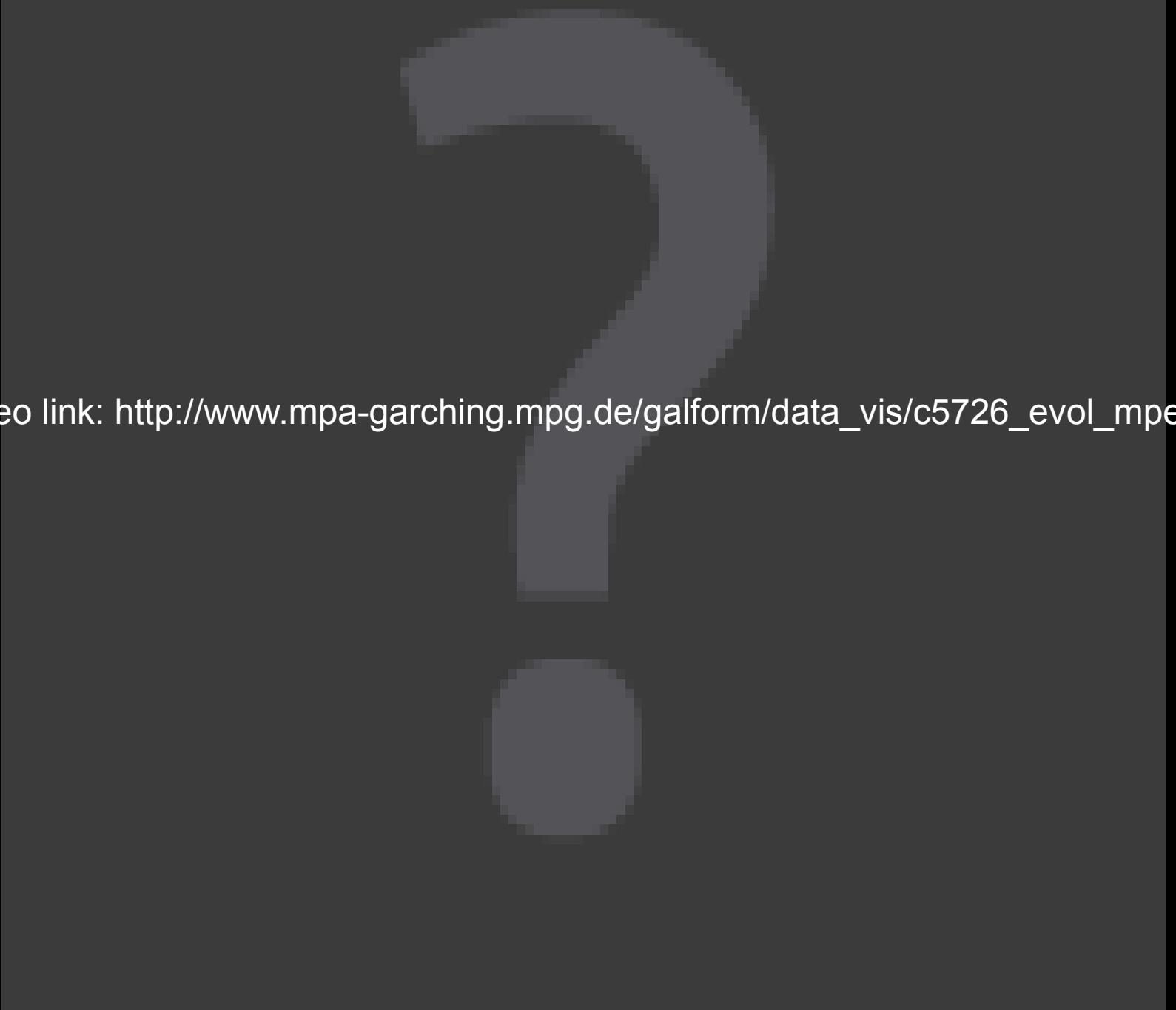

jata Metek

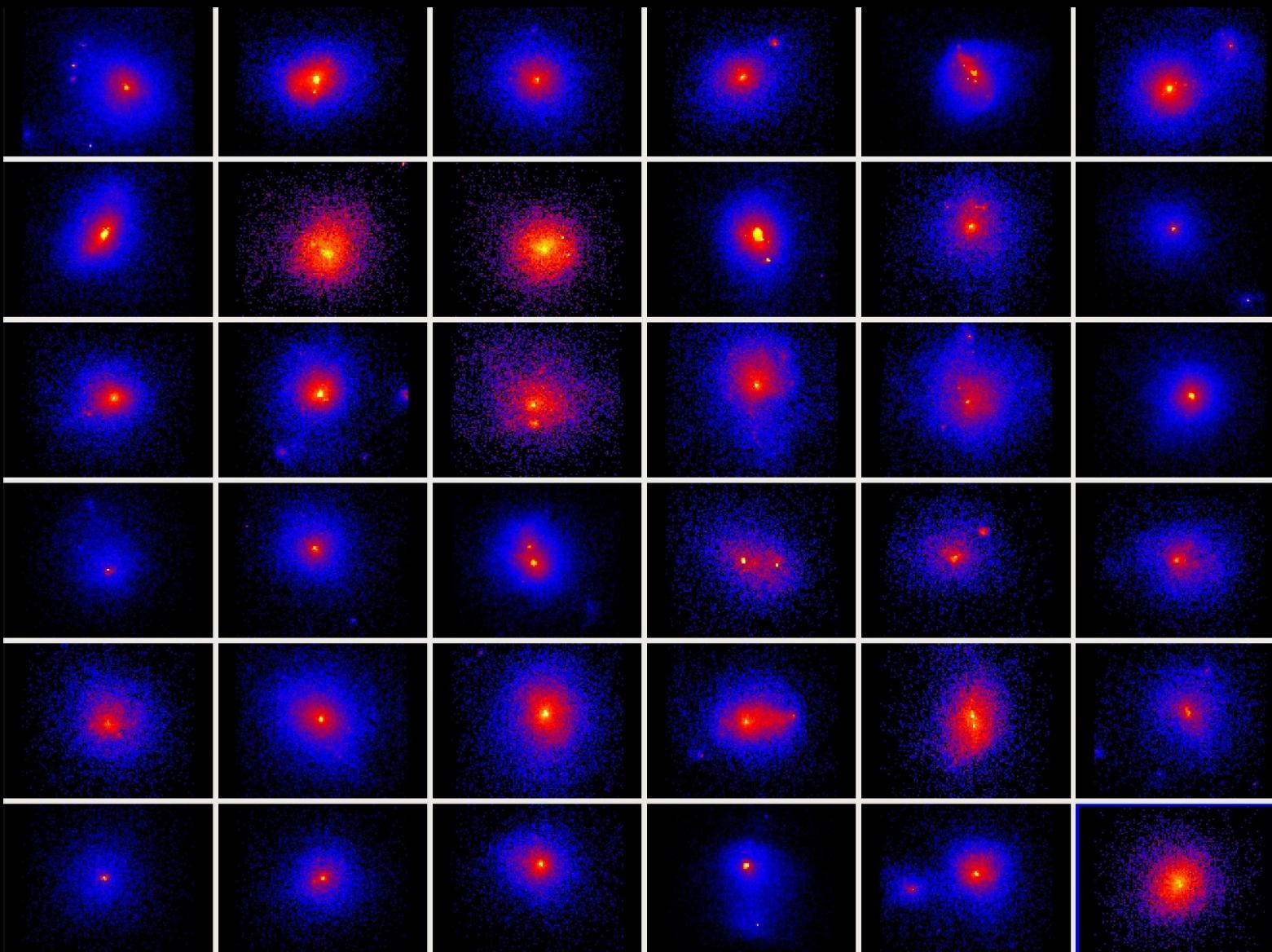
© Rentgenski posnetki: NASA/CXC/CfA/M.Markevitch et al.;
Optična svetloba: NASA/STScI; Magellan/U.Arizona/D.Clowe et al.;
Zemljevid gravitacijskega lečenja: NASA/STScI; ESO WFI;
Magellan/U.Arizona/D.Clowe et al.

video link: http://www.mpa-garching.mpg.de/galform/data_vis/c5726_evol_mpeg4.avi

Raziskovanje s pomočjo simulacij

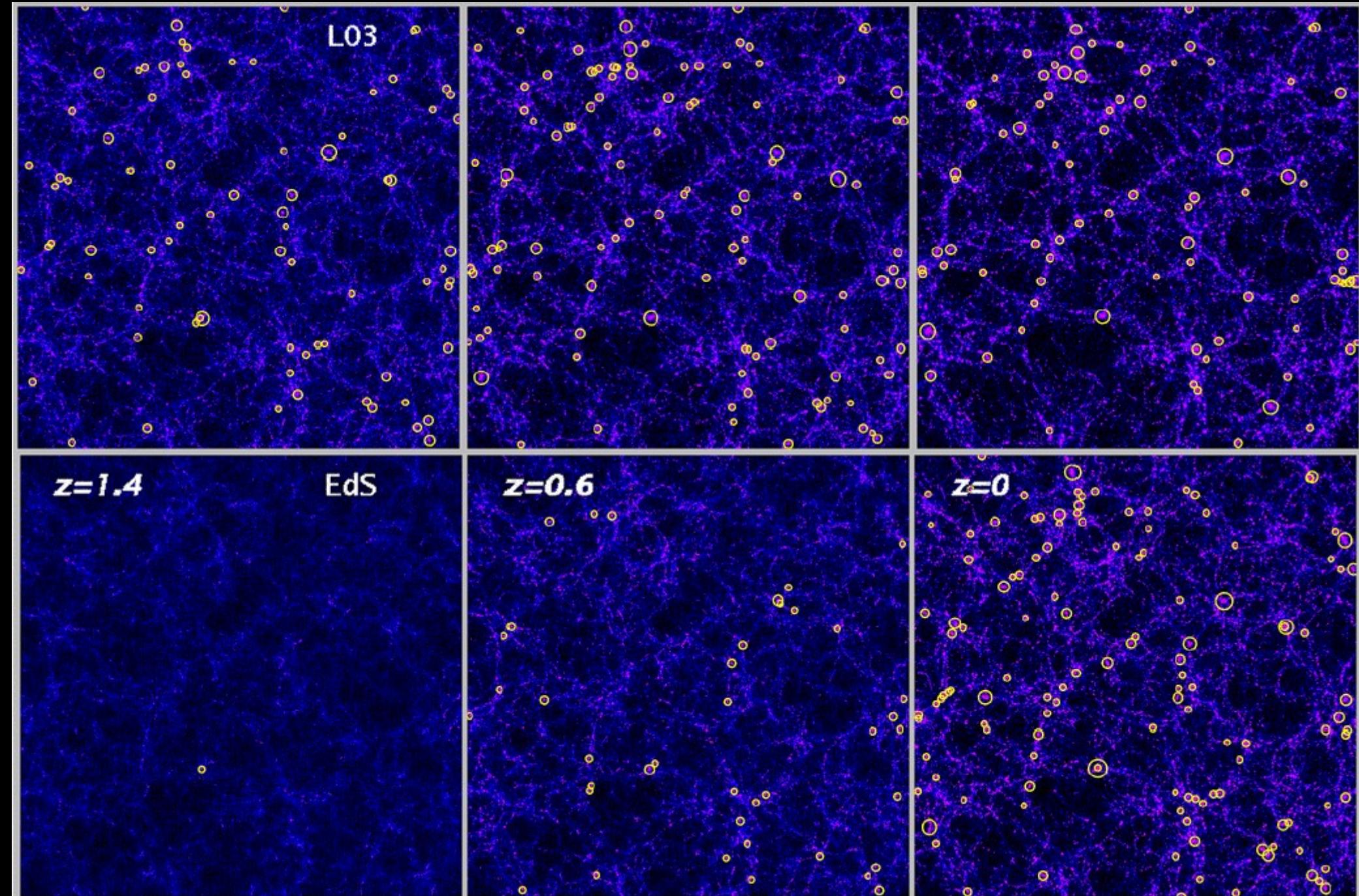

Zastopanost elementov v jati in različni astrofizikalni procesi

Fabjan et al. 2011

Jate in razvoj vesolja

Jate galaksij

velikani vesolja

Največji astrofizikalni laboratoriji

- visokoenergijski procesi znotraj jate lahko spremenijo njene lastnosti
- povezava med kemičnimi elementi, ki jih zvezde sintetizirajo, in njihovo zastopanostjo v plinu nam nudi informacijo o razvoju jate

Most med astrofiziko in kozmologijo

- opazovanje oddaljenih jat nam pove kako je nastajalo vesolje
- merjenje mase jat je bistvenega pomena za kozmologijo

Hvala